

Mottagare
Regionstyrelsen

Förslag till fortsatt arbete med kultur och hälsa

Förslag till regionstyrelsen för beslut i regionfullmäktige

- 700 000 kronor ges i utökad driftsbudgetanslag till regionstyrelseförvaltningen från och med år 2025.

Sammanfattning

Under 2022 initierade Kulturenheten och programmet Hälsa genom hela livet (HSF/SOF/UAF/RSF) ett samarbete för att nå grupper i samhället i riskzon för psykisk ohälsa med fokus på unga och ensamma äldre. Samarbeten inleddes även med kulturinstitutioner, studieförbund, vårdcentralen i Hemse, elevhälsan och Första linjen. En av slutsatserna är att det behövs nya samarbeten för att hantera en målgrupp som söker vård idag för att de inte mår bra men som inte har medicinska behov. I kultur- och hälsa arbetet prövades insatser för dessa målgrupper. Hantverk, biblioterapi/shared reading och dans var insatser som provades med ett lyckat resultat.

Regionstyrelseförvaltningen fick 2023 i samband med slutrapportering av detta arbete i uppdrag att återkomma med hur Region Gotland framåt kan arbeta med uppdrag, ansvar, resurssättning och samverkan för att ett brett arbete med kultur och hälsa ska kunna fortsätta enligt målen i Hälsa genom hela livet.

Med slutsatserna från arbetet under 2022 och 2023 föreslås nu att Region Gotland ska tillhandahålla en kontinuerlig verksamhet av hälsofrämjande kulturinsatser via primärvård och primärvårdsnära verksamhet som löpande kan utvecklas och utvärderas. Ett tjänsteutrymme på 50 procent behövs för att kunna samordna, utveckla och följa upp insatserna samt verksamhetsmedel för att täcka kostnaderna för insatserna riktade till deltagarna.

Den senaste folkhälsoundersökningen visar att psykisk ohälsa ökar på Gotland. En fjärdedel av den gotländska befolkningen har lågt socialt deltagande, ensamhet klassas som lika farligt som rökning och vården ser att det finns en grupp som söker vård för att de inte mår bra men som inte har medicinska behov. Särskilt sårbara grupper är unga och ensamma äldre.

Arbetet som föreslås på Gotland liknar kultur- och hälsa-arbetet i andra regioner med tvärspektoriell samverkan i fokus utgående från kulturförvaltningar runt om i landet. Området tar avstamp i pågående forskning på internationell och nationell nivå och ett nationellt nätverk samlar sedan 25 år experter och numera även regionala och kommunala samordnare årligen.

Insatserna som föreslås utgår ifrån beprövade metoder nationellt och erfarenheterna från de två senaste årens arbete på Gotland.

Kulturaktiviteter för målgrupperna utformas med låga trösklar och bygger på att stärka det friska hos individen. Syftet är att leda till förbättrat mående såväl som ett minskat behov av vårdinsatser.

Insatser som föreslås är bland annat litteratur för hälsa, hantverk för hälsa och dans för hälsa. Insatser erbjuds till personer över hela ön i samverkan med primärvård och primärvårdsnära verksamhet i tex Hemse, Visby och Slite. Föreslagen nivå är att hålla igång två grupper per år inom varje område, där en grupp bestående av upp till tio personer ses åtta till tio gånger under en termin. I samband med avslut av insatsen informeras och uppmuntras deltagande i ordinarie verksamheter inom exempelvis bibliotek, studieförbund eller i föreningsform. Insatsen bedöms totalt kosta 700 000 kr per år inklusive ett tjänstetrymme för planering, samordning, uppföljning och omvärldsbevakning.

Planering och samordning av insatserna sker över flera förvaltningar, inom ramen för en formaliserad samverkan i hälsofrämjande nätverk (även på nationell nivå) och med god kännedom om kulturen på Gotland. Samordnaren placeras på Kulturenheten inom regionstyrelseförvaltningen då arbetet till stor del liknar arbetet med kulturgarantin som i samverkan med utbildnings- och arbetslivsförvaltningen köper in kultur till skolor på Gotland. Samordnaren bör även ingå i det nationella nätverket för kultur och hälsa där Gotland idag ännu inte är representerat.

Bedömningen är att Region Gotland med kultur- och hälsa-insatser kan förebygga och stärka psykisk hälsa hos utsatta målgrupper i samhället, minska ofrivillig ensamhet och avlasta vården när det handlar om individer som i första hand inte bör behandlas medicinskt. Genom att insatserna förmedlas genom primärvård och primärvårdsnära verksamhet kan helt nya målgrupper nås som idag inte nås genom befintliga strukturer för kulturen.

Satsningen knyter an till uppfyllandet av den regionala utvecklingsstrategins genomförandeprogram Kraftsamling för hälsa och ett socialt hållbart Gotland samt programmet Hälsa genom hela livet.

Ärendebeskrivning

Regionstyrelseförvaltningen bedrev under 2022 ett utvecklingsprojekt inom kultur och hälsa. Särskilt avsatta medel för arbetet beviljade av regionstyrelsen i samband med pandemin möjliggjorde genomförande av ett antal pilotprojekt och aktiviteter som förenade verksamheter inom kultur, vård, skola och omsorg. Genom tillfälliga omfördelningar och projektmedel i samverkan med programmet Hälsa genom hela livet har delar av arbetet kunna fortsätta utvecklas under 2023 och under 2024.

I samband med slutrapportering uppdrogs regionstyrelseförvaltningen att återkomma med förslag på (RS2022/358) hur Region Gotland framåt kan

arbeta med uppdrag, ansvar, resursättning och samverkan för att ett arbete med kultur och hälsa ska kunna fortsätta vilket är bakgrunden till detta ärende. Förslaget i ärendet är framarbetat och berett av kulturstrateg/chef för kulturenheten och programledare för Hälsa genom hela livet på regionstyrelseförvaltningen.

”Forskning inom kultur och hälsa har visat att kulturupplevelser aktivt kan förebygga ohälsa genom att ge en känsla av sammanhang och en bättre beredskap att möta sjukdomar, psykiska trauman och sociala problem. Kulturupplevelser erbjuder möjlighet till socialt deltagande och kan ha en positiv inverkan på den psykiska hälsan genom att öka självkänslan och ge livsmening. Forskning visar även att kultur är hälsofrämjande för att den kan ge positiva fysiologiska effekter. Kultur i vårdsammanhang kan förkorta vårdtider och vara en resurs i rehabiliteringsarbete.” (Region Skåne om bakgrunden till sitt kultur- och hälsa arbete.)

Kulturupplevelser och skapande aktiviteter hjälper människor att förstå sig själva, varandra, samhället och den tid vi lever i. De stärker identiteten, skapar gemenskap, väcker nya tankar och perspektiv. Kulturen bygger broar och utgör en viktig del av ett socialt hållbart samhälle. Samtidigt finns utmaningar med målgrupper som befinner sig långt bort från kulturens arenor. Undersökningar visar att kulturen vanligtvis når medborgare med högre utbildning och med medel- eller hög inkomst.

Den senaste folkhälsoundersökningen på Gotland visar att psykisk ohälsa ökar i samhället. En fjärdedel av den gotländska befolkningen har lågt socialt deltagande, ensamhet klassas som lika farligt som rökning och vården ser att det finns en grupp personer som söker vård för att de inte mår bra men som inte har medicinska behov. Särskilt sårbara grupper är unga och ensamma äldre.

En satsning på kultur och hälsa på Gotland från 2025 föreslås i första hand inrikta sig på dessa målgrupper. Å ena sidan genom elevhälsa och Första linjen, å andra sidan genom vårdcentralerna för patienter med uttalad ohälsa som har varit i kontakt med vården länge eller nyligen och där vården bedömer att ohälsan i grunden inte går att behandla medicinskt. Här kan aktiviteter som delad läsning/biblioterapi, hantverk och dans göra skillnad. Samtliga insatser sker i en grupp om åtta till tio deltagare i sex till åtta veckor. Här följer beskrivningar av några av insatserna och exempel på aktörer som kan utföra dem.

Dansmetoden. Dans för hälsa är en forskningsbaserad metod för att stärka psykisk hälsa hos unga som i dag används över hela landet. Eftersom ungas psykiska ohälsa i dag är ett samhällsproblem utgör metoden ett värdefullt komplement till sedvanlig behandling oftast i samarbete med barn- och elevhälsan. Dans för hälsa handlar om kravlös dans efter skoltid med fokus på rörelseglädje och social gemenskap. Metoden togs fram under en studie i Örebro län och studien visade att regelbunden dans gav hälsoeffekter för

tonårsflickor med stressrelaterade kroppsliga och emotionella symtom. Dans för hälsa fungerar som ett nationellt nätverk som stödjer sina instruktörer över hela landet med fortbildning, inspiration och tips, samt finns som ett stöd för kommuner och verksamheter för implementering av metoden. På Gotland finns sju utbildade instruktörer och dans för hälsa har erbjudits förutom via kulturskola, elevhälsa och Första linjen även som en insats via Hemse vårdcentral för kvinnor med symptom som utbrändhet och psykisk ohälsa. Sammanhållande kraft i arbetet har varit kulturenhetens dansutvecklare, men insatsen kan med fördel koordineras av samordnare i samverkan med till exempel ett studieförbund då dansutvecklarens arbete är mer strategiskt.

Hantverk för hälsa. Syftet med insatsen är att bryta socialt utanförskap och ofrivillig ensamhet genom att skapa och vara kreativ i en inspirerande och trygg miljö tillsammans med andra.Handledarna fokuserar på det stärkande och rofyllda med skapandet istället för prestation och resultat. Detta är en viktig komponent i bemötandet av de målgrupper som man fokuserat på i grupperna på Gotland. Deltagarna har möjlighet att pröva på flera olika tekniker och material. Verksamheten har utgått från samarbete med studieförbundet Vuxenskolan och lokalen Hantverket i Visby och kan erbjudas på andra platser som Slite och Hemse genom studieförbundens kontakter. Hantverk för hälsa är en bra insats som fokuserar på ”att göra”, vilket ofta leder till samtal och ökat självförtroende när deltagarna känner sig trygga. Kan med fördel också användas om det finns deltagare med utmaningar med språket eller kommer från en annan kultur. Hantverk och handarbete är ett universellt språk.

Litteratur för hälsa, ”shared reading” och biblioterapi. Shared reading är en läs- och samtalsmetod som startade i Storbritannien i slutet på 90-talet och har sedan spridit sig snabbt. I Sverige idag finns ett nationellt nätverk för läsledare och runt om i landet stöder regioner, studieförbund och bibliotek verksamheten. En grupp möts i en trygg miljö kring en kort, inspirerande text. Genom högläsning med pauser för samtal och gemensam, kravlös eftertanke får läsledaren och gruppen tillsammans texten att växa och väcka nya tankar.

2022 inleddes ett samarbete mellan Region Gotlands enhetschef för biblioteksutveckling, kulturenhetens litteraturutvecklare, handledaren och biblioterapeuten Håkan Mattsson och vårdcentralen i Hemse. Till en början bjöd de in en grupp äldre som fick möjlighet att utforska sina livssituationer genom att läsa, skriva och samtala om korta skönlitterära texter eller poesi. Samtalen som uppstod knöt an till det vardagliga livet och hjälpte till att öppna upp deltagarna för varandra. Insatserna följdes upp som framgångsrika av personal på Hemse vårdcentral. Under 2024 fortsätter Biblioteken på Gotland att implementera shared reading på vårdcentralen Visby Norr. Möjligheter finns att även starta en grupp i Slite. Flera av bibliotekens bibliotekarier är numera utbildade i metoden.

Planering, genomförande och uppföljning. För att arbetet ska kunna planeras och följas upp föreslås att ett tjänstetrymme inrättas som samordnare för kultur och hälsa. Detta följer samma modell som i många andra svenska

regioner. Samordnaren placeras på Kulturenheten och arbetar förvaltningsövergripande mot elevhälsa, Första linjen, vårdcentraler, strategier inom socialförvaltningen, regionstyrelseförvaltningen (social välfärd) och hälso- och sjukvårdsförvaltningen men även externt mot studieförbund och andra kulturaktörer. Samordnarens roll är att säkerställa helhetssyn och överblick, främja kvalitet i insatserna, och att planering, genomförande, inköp, uppföljning och återrapportering sker smidigt. Samordnaren bör även bevaka det nationella nätverket för kultur och hälsa, där Gotland idag inte ingår.

Generellt kan insatserna utföras av ett studieförbund, bibliotek eller annan kulturaktör. Utförarna står för lokal, utbildad handledare och innehåll. Primärvård och primärvårdsnära verksamhet (tex vårdcentral och elevhälsa) står för rekryteringen av grupperna. Inför varje insats upprättas en överenskommelse där roller och uppgifter tydliggörs (Se bilaga 1).

För att insatserna ska träffa rätt hos målgrupperna behöver noggrann uppföljning ske. Det bör tydliggöras i överenskommelsen mellan parterna hur uppföljning ska ske. Uppföljning behöver ske av den handledare eller utförare som hållit i insatsen och av vårdaktör när det finns en pågående vårdinsats. Vården behöver även följa upp verksamhetsmässiga konsekvenser – tex om insatserna leder till minskat vårdbehov. Samordnare behöver fånga upp, sammanställa och analysera uppföljningen och hålla en löpande diskussion levande där uppföljning leder till utveckling för att eventuellt nya insatser kan prövas. Flera perspektiv bör vägas in i utvecklingen av insatser tex jämställdhet, geografisk spridning, ålder, målgruppens behov.

Kostnader

Samordnare 50% och OH - 400 tkr

Verksamhetsmedel - 300 tkr

Totalt – 700 tkr

Bedömning

Mot bakgrund av den ökade ohälsan och ensamheten i samhället bedömer regionstyrelseförvaltningen att nya metoder krävs för att förebygga och behandla psykisk ohälsa på Gotland. En kontinuerlig insats på kultur och hälsa har potential att öka hälsan hos befolkningen, minska ofrivillig ensamhet samt skapa en ökad hållbarhet för vården i samband med den målgrupp som söker vård men som inte bör behandlas medicinskt. En insats av detta slag är också ett sätt att stimulera kulturaktörer som verkar inom fältet, till exempel studieförbund på Gotland.

Arbete med kultur och hälsa pågår runtom i kommuner och regioner i hela landet och vilar på forskning och ett medvetet, systematiskt arbete. Med två års erfarenhet av lyckosam tvärgående samverkan på Gotland är bedömningen att verksamheten bör fortsätta i en permanent struktur inom Region Gotland med regelbunden uppföljning och utvärdering.

Insatser inom kultur och hälsa går i linje med Region Gotlands kulturplan och dess intentioner med fokusområdet social hållbarhet med syftet att ”främja allas möjligheter till kulturupplevelser, där kultur kan utgöra en viktig faktor för gemenskap och inkludering.” samt kulturplan mål 1.1, Kultur och hälsa: att ”öka kompetensen och utveckla nya verksamheter inom området kultur och hälsa i tvärssektoriella samarbeten.”

Insatsen är även del i arbetet med Kraftsamling för ett socialt hållbart Gotland exempelvis mot målen ”psykiskt välbefinnande är jämlikt fördelat”, med insatser som syftar till att motverka ofrivillig ensamhet, målet ”vi rör oss en timme varje dag”, där dans är en av insatserna. Även ”alla kan delta i den demokratiska samhällsutvecklingen” är ett relevant mål samt programmet Hälsa genom hela livet genom att med föreslagen verksamhet bidra till ”insatser för upplevd trygghet att delta i samhället”.

Bedömning av konsekvenser i tvärperspektiv

1. Rättslig grund/ rättsligt perspektiv

Ej aktuellt.

2. Ekonomiskt perspektiv

Satsningen skapar ekonomisk hållbarhet genom att avlasta vården med gruppinsatser för personer i ofrivillig ensamhet, istället för att upprätthålla enskilda möten med vårdgivare.

3. Barnperspektiv

Unga med psykisk ohälsa är en av målgrupperna. Dansmetoden föreslås, med möjligt till utveckling av nya insatser. Var fjärde ungdom i högstadiet och gymnasiet upplever ensamhet.

4. Jämställdhetsperspektiv

Uppföljning och medveten utveckling av insatserna krävs för att säkerställa att de utformas så att de kan nå rätt grupper och bidra till jämlik hälsa.

5. Landsbygdssäkring/geografiskt perspektiv

Bedömningen är att insatserna kan genomföras spritt över ön i Hemse, Visby och Slite.

6. Klimat och miljöperspektiv

Bedömningen är att insatsen inte har någon påverkan på klimat och miljö.

Beslutsunderlag

Regionstyrelseförvaltningens tjänsteskrivelse 2024-03-06

Regionstyrelseförvaltningen

Stefan Hollmark
Regiondirektör

Angelica Andersson Fihn
Avdelningschef kultur och fritid